

Grzeszczak, Monika

Mała encyklopedia kaszubszczyzny

Etnolingwistyka 21, 298-301

2009

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

więc, iż zaproponowana metodologia ma ścisły związek z eksploatacją ekonomiczną *provincji*, dlatego w relatywistycznej ocenie osoba nie z *centrum* jest pod względem kulturowym, społecznym, ekonomicznym „opóźniona”, ale czy

to znajduje potwierdzenie w przykładach empirycznych, by można im przypisać wartość praw ogólnych?

Robert Boroch

MAŁA ENCYKLOPEDIA KASZUBSZCZYNY

Cezary Obracht-Prondzyński, *Kaszëbi dzys. Kùltura – Jãzëk – Tożsamòsc (Kaszubi dzisiaj. Kultura – Język – Tożsamość; The Kaschubs today. Culture – Language – Identity; Kaschuben heute. Kultur – Sprache – Identität)*, Gdańsk: Instytut Kaszubski, 2007, 64 s.

Książka *Kaszëbi dzys. Kùltura – Jãzëk – Tożsamòsc* wydana została przez Instytut Kaszubski w 2007 roku w czterech wersjach językowych: kaszubskiej, polskiej, angielskiej i niemieckiej. Opracowanie poświęcone zostało problematyce mieszkańców Pomorza – dzisiejszych Kaszubów, ich tożsamości, kultury, języka, instytucji, edukacji, religijności oraz obecności w życiu publicznym współczesnej Polski.

Autor – Cezary Obracht-Prondzyński – jest historykiem i socjologiem, znawcą problematyki kaszubskiej, autorem licznych publikacji książkowych i artykułów dotyczących kwestii etnicznych, społeczno-politycznych oraz regionalizmu kaszubsko-pomorskiego. Przywołane studium wpisuje się w podejmowane przez autora od wielu lat badania nad Kaszubami i kaszubszczyzną w wymiarze społecznym, historycznym i kulturowym. Wśród najnowszych prac na uwagę zasługują m.in. takie pozycje autorskie, jak: *Kaszubi – między dyskryminacją a regionalną podmiotowością* (Gdańsk 2002), *W kręgu problematyki kaszubsko-pomorskiej. Studia i szkice* (Gdańsk–Wejherowo 2003), *Ku samorządnemu Pomorzu. Szkice o kształtowaniu się ładu demokratycznego* (Gdańsk 2002) oraz obszerna *Bibliografia do studiowania spraw kaszubsko-pomorskich* (Gdańsk 2004) stanowiąca

zestawienie literatury o tematyce kaszubsko-pomorskiej.

Opracowanie *Kaszëbi dzys. Kùltura – Jãzëk – Tożsamòsc* składa się z siedemnastu (nienumerowanych) rozdziałów, poprzedzonych wstępem, przedstawiających w sposób syntetyczny, zwięzły i rzeczowy najważniejsze zagadnienia zasygnalizowanej w tytule problematyki. Zgodnie z zamierzeniem autor pokazuje współczesne oblicze tej społeczności, zaznacza jednak, że: „Współczesność na Kaszubach przejawia się mieszaną tradycji i zmiany, trwania i rozwoju, konserwatyizmu i innowacji” (s. 46). Już w krótkiej notce wstępnej odnajdujemy stwierdzenie, że: „Kaszubi są społecznością długiego trwania – wiele zjawisk zakorzenionych jest tu w odległej przeszłości i ma swoje konsekwencje także dla współczesnych mieszkańców Kaszub: dziedzictwo wieloletniego, trudnego sąsiedztwa z Niemcami, skutki zamieszkiwania regionu przygranicznego, trwałość silnych więzi rodzinnych, przywiązanie do religii, specyficzna mentalność i postawy społeczne. Ważna jest też zasiedloność na kaszubskim terytorium – w naszej Małej Ojczyźnie. / Ale z drugiej strony Kaszubi są społecznością, która przeszła ogromne przemiany w XX stuleciu, widoczne w sferze politycznej, społeczno-ekonomicznej i kulturowej” (s. 5). Wstępna część opracowana sygnalizuje te przeobrażenia, przy czym autor podkreśla, że najgłębsze zmiany dokonały się w sferze kulturalnej i w dalszej części poświęca im najwięcej uwagi.

W rozdziale I badacz stawia pytanie: *Ilu jest Kaszubów?*, w II pyta o to: *Gdzie mieszkają Kaszubi?* Na pierwsze pytanie odpowiada, podsumowując badania nad liczebnością tej społeczności przeprowadzone w ostatnich dwóch dziesięcioleciach XX wieku przez socjologa Marka Latoszka (w drugiej połowie lat 80.) i geografa

Jana Mordawskiego (z lat 1997–2004). Badania te zestawia z danymi uzyskanymi w wyniku Spisu Powszechnego z 2002 roku, w świetle którego, co warto podkreślić, dało się wyodrębnić Kaszubów-Polaków oraz Kaszubów opcji narodowej kaszubskiej. Kwestia przynależności terytorialnej Kaszubów jest zdaniem autora równie trudna, jak szacowanie liczebności społeczności kaszubskiej. Wynika to z faktu, że obszar zamieszkiwany przez Kaszubów w ciągu setek lat ich obecności na Pomorzu pomniejszał się w swych granicach zewnętrznych, na co miały wpływ ruchy osadnicze zapoczątkowane już w średniowieczu, a w XX wieku głównie rozstrzygnięcia II wojny światowej. Dopiero w wyniku ukształtowania nowych granic państwowych terytorium kaszubskie uległo znacznemu powiększeniu, a współcześnie obejmuje obszar województwa pomorskiego.

Kolejne bloki tematyczne dotyczą kaszubskiej tożsamości i „dylematów” z nią związanych (rozdział III) oraz społecznego kontekstu funkcjonowania języka kaszubskiego (rozdział IV). Autor zaznacza, że kaszubska tożsamość jest zjawiskiem bardzo skomplikowanym. Opisuje ją przy pomocy kilku twierdzeń, przy czym zauważa, że każde z nich w ostatnich latach zostało podane w wątpliwość. Przytoczone przez badacza twierdzenia to: a) *Kaszubi są kaszubscy* (podstawą ich tożsamości jest kultura kaszubska, zwłaszcza zaś język), b) *Kaszubi nie są Niemcy* (co jest wynikiem trudnych relacji kaszubsko-niemieckich w przeszłości, a szczególnie wydarzeń w latach II wojny światowej), c) *tożsamość kaszubska i polska się nie wykluczają*, co zdaniem autora podkreśla dyskutowaną w ostatnim czasie sprawę podwójnej tożsamości (kaszubskiej i polskiej) tej społeczności, d) *kaszubska tożsamość ulega zmianom*, to znaczy, że może być dziedziczona, może być też efektem świadomego wyboru, wynikiem własnej pracy poznawczej i aktywności kulturalnej, a w przypadku osób, które pochodzą z rodzin kaszubskich, gdzie ukrywało się przed nimi fakt kaszubskich korzeni lub też nie przywiązywało się do tego żadnej wagi, tożsamość ta może być też czymś „odzyskanym”.

Obracht-Prondzyński wymienia wartości, jakie składają się na etos kaszubski. Są to: je-

zyk, religia (przywiązanie do Kościoła katolickiego), rodzina, pochodzenie (genealogia), terytorium (w trojakim rozumieniu: przestrzeni, ziemi rodzinnej, krajobrazu) oraz skorelowane z nimi cechy autostereotypu (pobożność, pracowitość, wytrwałość, patriotyzm itd.). Kwestią centralną pozostaje według autora pytanie o społeczny status języka kaszubskiego, jego prestiż, kondycję, zakres używalności oraz stosunek do tego języka samych Kaszubów.

W kolejnych rozdziałach czytelnik znajdzie rozwinięcie zagadnień związanych z szeroko pojmowaną kulturą współczesnych Kaszubów. Rozdział VII prezentuje stan literatury kaszubskiej, VIII poświęcony jest teatrowi na Kaszubach. W następnej kolejności autor omawia kaszubskie wydawnictwa (rozdział IX), media (rozdział X), folklor i sztukę ludową (rozdział XI) oraz muzea (rozdział XIII).

Według badacza najważniejszą formą podtrzymywania i rozwoju kaszubszczyzny była i jest literatura kaszubska, w której reprezentowane są wszystkie gatunki literackie – od poezji po dramat i kabaret. Jej wspieraniu i upowszechnianiu, szczególnie wśród młodzieży, służą liczne konkursy literackie, recytatorskie oraz przyznawane nagrody literackie. O żywotności tej literatury świadczą liczne tłumaczenia utworów klasycznych i współczesnych na język kaszubski. Pojawienie się kaszubskiego piśmiennictwa dramatycznego było zdaniem Obrachta-Prondzyńskiego przełomem w rozwoju teatru kaszubskiego, na którego potrzeby adaptowane i tłumaczone są również teksty klasyczne. Obraz współczesnej kultury Kaszub dopełnia rozdział poświęcony folklorowi i kaszubskiej sztuce ludowej. „Prawdziwy wybuch [tej formy] aktywności” nastąpił po roku 1990, a fenomenem jest to, że mimo trudnej sytuacji ekonomicznej udało się nie tylko utrzymać dawne zespoły folklorystyczne, ale i znacznie pomnożyć ich liczbę. Popularyzacji kultury kaszubskiej służą współcześnie Międzynarodowe Festiwale Folklorystyczne. Kaszubska sztuka ludowa przeżywa współcześnie swój renesans, jest prezentowana we wszystkich muzeach etnograficznych na Kaszubach i Pomorzu.

W rozdziale poświęconym nauce autor wymienia znaczące osiągnięcia historyków, so-

cjologów, etnografów, muzykologów, historyków literatury, biografów i leksykografów, podkreślając szczególnie dorobek językoznawców w zakresie badań nad kaszubszczyzną w ostatnich latach. Zaznacza, że rozwija się też środowisko kaszuboznawców, czego wyrazem było powołanie w 1996 r. Instytutu Kaszubskiego, pierwszego w dziejach Kaszub towarzystwa naukowego.

W kolejnych rozdziałach Obracht-Prondziński opisuje różnorodne formy aktywności społeczno-kulturalnej Kaszubów, przedstawia rolę i znaczenie Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego (ZK-P), Kaszubskiego Uniwersytetu Ludowego (KUL). W rozdziale *Kaszubi i Kościół* przypomina, że jedną z cech charakterystycznych dla kaszubskiego etosu jest przywiązanie do Kościoła i wiary. W życiu Kościoła coraz mocniej swoją obecność zaznacza kaszubszczyzna, czemu sprzyjają w dużej mierze tłumaczenia Pisma św. na język kaszubski.

Całość omawianej publikacji dopełnia podsumowanie, spis najważniejszych pozycji bibliograficznych oraz wykaz ważnych adresów kaszubskich instytucji kulturalnych i oświatowych, w tym głównie muzeów. Opracowanie opatrzone zostało ponadto w kilka kolorowych ilustracji oraz program II Kongresu Kaszubskiego, który odbył się w Gdańsku w czerwcu 1992 roku. Czytelnik znajdzie w tej pozycji szereg praktycznych informacji, dotyczących m.in. kaszubskich portali, zamieszczających dużą ilość materiału historycznego, literackiego, językoznawczego, adresów internetowych kaszubskich organizacji i instytucji kulturalno-oświatowych i wydawniczych, utworów literatury kaszubskiej lub w języku kaszubskim, stron poświęconych Kaszubom (w różnych wersjach językowych, w tym w wersji niemieckojęzycznej).

Uważając czytelnik przyzna, że *Kaszëbi dzys. Kùltura – Jãzëk – Tożsamòsc* napisane zostało z perspektywy badacza bardzo dobrze znającego uwarunkowania kulturowe i społeczno-historyczne społeczności kaszubskiej. Autor wypowiada się z uznaniem o pracach historyka Zygmunta Szultki. Zaznacza, że wydany został pierwszy tom *Historii Kaszubów* autorstwa „nestora kaszubskich uczonych” – prof. Gerarda

Labudy. Wśród znaczących prac socjologów wymienia monografię *Kaszubi* pod redakcją Marka Latoszka oraz prace Brunona Synaka. Zauważa, że równie znaczące są osiągnięcia etnografów, a jako przykład podaje trzypiętomową monografię folkloru muzycznego *Kaszuby* Ludwika Bielawskiego i Aureli Mioduchowskiej (s. 34). Obracht-Prondziński docenia ogromny wkład językoznawców, w szczególności leksykografów, w zakresie badań nad kaszubszczyzną. Wymienia ważne inicjatywy leksykograficzne podjęte w latach dziewięćdziesiątych XX wieku: dwutomowy słownik polsko-kaszubski Jana Trepczyka w opracowaniu Jerzego Tredera, pięć tomów *Słownika etymologicznego kaszubszczyzny* opracowanych przez Hannę Popowską-Taborską i Wiesława Borysia, *Słownik języka pomorskiego, czyli kaszubskiego* Stefana Ramuła w opracowaniu Jerzego Tredera (s. 34). W innym miejscu zauważa, że dla praktyki edukacyjnej ważne znaczenie ma wydanie przygotowanego przez Eugeniusza Gołąbka słownika poprawnej kaszubszczyzny (*Słowòrz kaszëbsczi normatywny*, Gdańsk 2005) oraz wskazany już słownik Stefana Ramuła (wyd. w 2003 roku) (s. 21). Znaczącym przeoczeniem jest jednak pominięcie kilku ważnych opracowań językoznawczych, takich, jak np. siedmiotomowy *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej* Bernarda Sychty (Wrocław 1967–1976), oddający – zdaniem H. Popowskiej-Taborskiej – „wiernie faktyczny kaszubski materiał leksykalny”. Pomija również opracowany przez Zespół Zakładu Słowianoznawstwa PAN pod kierunkiem Z. Stiebera (od tomu VII pod kierunkiem H. Popowskiej-Taborskiej) piętnastotomowy *Atlas językowy kaszubszczyzny i dialektów sąsiednich* (Wrocław 1964–1978). Ponadto odnotowane zostać powinny przynajmniej niektóre prace nad leksyką kaszubską z bogatego dorobku H. Popowskiej-Taborskiej, jak chociażby *Kaszubszczyzna – zarys dziejów* (Warszawa 1980), *Leksyka kaszubska na tle słowiańskim* (napisana z Wiesławem Borysiem, Warszawa 1996) czy *Szkice z kaszubszczyzny* (Gdańsk 1998). Zadziwia również całkowite pominięcie dorobku naukowego J. Zieniukowej.

Dla językoznawcy najbardziej istotny okazać się może rozdział IV poświęcony społecz-

nemu kontekstowi funkcjonowania języka kaszubskiego (s. 16–18). Obracht-Prondzyński uważa, że dzięki przyjętej w styczniu 2005 roku ustawie o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym po raz pierwszy język kaszubski znalazł się pod prawną ochroną, co jest ewenementem w historii społeczności kaszubskiej (s. 17). Bardzo cennym uzupełnieniem rozważań na temat statusu kaszubszczyzny będzie z pewnością artykuł J. Zieniukowej pt. *Zmiany w statusie języka kaszubskiego od połowy XX wieku do początku XXI wieku* publikowany w niniejszym tomie „Etnolingwistyki”. Autorka prezentuje w nim najnowszą historię kaszubszczyzny (od 1945 roku) oraz stan współczesny języka kaszubskiego.

Podsumowując należy podkreślić, że książka Cezarego Obrachta-Prondzyńskiego jest

bogatym w informacje przewodnikiem, w którym w sposób przystępny i przejrzysty przedstawione zostały najważniejsze zagadnienia kulturalno-społeczno-polityczne związane z dzisiejszymi Kaszubami. Autor oparł się na najnowszym stanie badań, wydo był i podkreślił uniwersalność i wyjątkowość społeczności kaszubskiej, jej różnorodność, a zarazem jedność. *Kaszëbi dzys. Kùltura – Jãzëk – Tożsamość* to z pewnością interesujące i przydatne kompendium, rozbudzające zainteresowania tematyką kaszubską, którą – co należy podkreślić – intensywnie zajmują się współcześnie nie tylko historycy i socjologowie, ale również językoznawcy, folklorysty i etnologowie.

Monika Grzeszczak

MĄDROŚĆ LUDOWA PO ŚLĄSKU

Dorota Simonides, *Mądrość ludowa. Dziedzictwo kulturowe Śląska Opolskiego*, t. III serii „Dziedzictwo Kulturowe”, pod red. Teresy Smolińskiej, Wrocław: Polskie Towarzystwo Ludoznawcze, 2007, 312 s., il.

Praca Doroty Simonides *Mądrość ludowa. Dziedzictwo kulturowe Śląska Opolskiego*, wydana nakładem Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego we Wrocławiu w 2007 r., stanowi trzeci tom PTL-owskiej serii „Dziedzictwo Kulturowe”, przygotowany pod redakcją Teresy Smolińskiej. Dotychczas w serii tej ukazała się publikacja pod redakcją Zygmunta Kłodnickiego *Dziedzictwo kulturowe Dolnego Śląska* (Wrocław 1996) oraz książka autorstwa Barbary Pabian *Dziedzictwo kulturowe Częstochowskiego. Wierzenia, zwyczaje i obrzędy rodzinne* (Wrocław 2005).

Wydawnictwo ma charakter monograficzny; zostało poświęcone kulturze tradycyjnej Śląska Opolskiego, zwłaszcza w jej duchowym i społecznym wymiarze. D. Simonides, autorka wielu wcześniejszych publikacji dotyczących kultury ludowej Śląska – m.in. *Baśń i podanie*

górnos Śląskie (Katowice 1961), *Kumotry diobła. Opowieści ludowe Śląska Opolskiego* (Warszawa 1977), *Folklor Górnego Śląska* (red., Katowice 1989) – w pierwszych słowach *Wstępu* wyjaśnia: „Praca niniejsza powstała z potrzeby przypomnienia starszemu pokoleniu dziedzictwa kulturowego ich przodków, a młodzieży uświadomienia wartości tkwiących w tradycji ludowej” (s. 7). Książka skierowana jest więc nie tylko do ścisłego grona badaczy podjętej przez autorkę tematyki, ale stawia przed sobą także cele popularyzatorskie. Dalsza lektura dowodzi, że zamysł ten jest z powodzeniem realizowany.

Całość otwiera rozdział *Z badań nad górnos Śląskim dziedzictwem kulturowym*, sytuujący dotychczasowe zainteresowania naukowe Śląskiem Opolskim na szerszym tle Górnego Śląska. Chronologiczny przegląd stanu badań, od początku XIX w. po czasy najnowsze, przypomina sylwetki badaczy kultury ludowej tego terenu, zarówno pochodzących ze Śląska (m.in. Józef Lompa, ks. Emil Szramek, Adolf Dygacz), jak i spoza niego (m.in. Rosjanin Izmaïł Sriezniewski, Lucjan Malinowski, Niemiec Julius Roger), podaje ważniejsze publikacje oraz instytucje i inicjatywy przyczyniające się do roz-